

Lärarstudenters möten med skolan Några reflektioner

Åsa Ljungström

Under åren 2002-2007 ledde jag en distansstudiekurs vid Mittuniversitetet i Härnösand. Den hade en etnologisk inriktning och rubriken var "En mångkulturell skola". Kursen tillhörde den andra terminen av lärarutbildningen och omfattade även den verksamhetsförlagda delen. I den här artikeln kommer jag att diskutera erfarenheterna som jag mötte bland 2007 års kursdeltagare. Den verksamhetsförlagda utbildningen innebar att lärarstudenterna deltog i undervisningen vid olika skolor i norra och mellersta Sverige. Studenterna representerade varierande åldrar, några var unga, andra hade egna barn och några hade arbetat i förskolan.

Tanken med kursen var att ge eleverna nya erfarenheter av samhället och skolan. Samtidigt ville jag göra dem medvetna om skolan som en mångkulturell arbetsmiljö där gränserna mellan kön, ålder, etnisk, religiös eller sexuell tillhörighet grep in i varandra (Runfors 2007). Jag bad studenterna att observera relationer mellan människor i skolan, särskilt mellan barnen och de vuxna, och beskriva dem i en skriftlig inlämningsuppgift. Det resulterade i ett omfattande material och här väljer jag att behandla deras erfarenheter i ett könsperspektiv. Vid återsamlingen på Mittuniversitetet var det ofta sådana ämnen som studenterna ville tala om. Vi samtalade i fokusgrupper och jag genomförde gruppintervjuer med dem.

Mellan kulturforskning och språkvetenskap löper en flytande gräns. Med språket beskriver individen sina tankar om sig själv och världen. I denna artikel ligger fokuseringen på konstruktionen av kön. Ibland möter vi uttrycket, att "göra" kön, för att fästa uppmärksamheten på det ständiga förhandlandet som ligger bakom den heterosexuella matrisen (Butler 1999). Förhandlingarna sker med språket som verktyg. Redan orden, flickor och pojkar, berättar om skillnader.

Lärarstudenterna hade instruerats att lägga märke till hur barnen och de vuxna mötte varandra i skolan. Det visade sig under samtalen i fokusgrupperna att de flesta reagerade på den uppmärksamhet som pojkarna fick av lärarna (Forsberg 2006; Ljungström 2007b). En annan uppgift som de skulle ta med sig till skolorna

var att undersöka föreställningen om barn. Med tanke på de särskiljande mönstren var själva begreppet oklart eftersom ordet "barn" uttalades i neutrum, trots att det var laddat med kulturella föreställningar om barnens egenskaper. Fick pojkar och flickor i skolan vara "bara barn"? Fanns det utrymme att möta dem som individer oavsett kön? De flesta barnen i skolan tillhörde dem som lärarna uppfattade som "vanliga barn", det vill säga normala och lätthanterliga. Men under ytan fanns de segregeringade mönstren.

'VANLIGA' BARN OCH PROBLEMBARN

Lärarstudenterna berättade om situationer som de varit med om, bland annat denna händelse i en liten skola i Norrbotten. Två pojkar var klassvärdar med uppgift att tävla i att öva kamraterna att förstå klockan och dagens tidtabell.

- Vad gör vi när visarna står så här?
- Vad är klockan när vi ska göra detta?

Endast pojkar fick svara på frågorna. Till slut krävde lärarkandidaten att flickorna också skulle få svara. En pojke svarade:

- Nej, vi har inte råd med tjejer.
- Inte råd, vad menar du? Är tjejer inte lika bra? Tycker ni det allihop?

Historien berättades med slutklämmen att de här barnen var bara åtta år gamla. Lärarstudenten som redogjorde för händelsen var förvånad. Liknande situationer har genusforskaren och förskolläraren Anette Hellman belyst i sina undersökningar. Hellman undersökte hur barn "gjorde" maskulinitet; pojkar skulle vara snabba och starka, ha tuffa kläder i mörk färg, inget rosa, inte leka med tjejer eller tjejsaker (2005: 146-160, 2010).

Små pojkar och flickor kan testa, pröva, förhandla, utmana eller acceptera uppfattningar om manligt och kvinnligt – och de kan testa fritt. En del föräldrars syn på barnuppfostran går ut på att lära flickorna att ta plats och ta för sig, sade några av lärarstudenterna. Några av dem hade egna barn och hade själva lagt märke till

hur omgivningen brukade reagera. Sällan fanns det någon tolerans för högljudda småflickor, särskilt inte i jämförelse med jämnåriga pojkar.

Mycket tyder på att vuxna som talar om jämställdhet mellan könen ganska lätt kan skjuta sina principer åt sidan när det handlar om barn. Mina reflektioner går till de amerikanska sociologerna Michele Adams och Scott Coltrane (2005: 230-248) som tyckte sig finna att den äldre generationen, särskilt farfar, var noga med att lära en sonson att bli en riktig pojke. Behöver den äldre generationen verkligen förvissa sig om att barnbarnen skall bli pojkar och flickor? "Vad skulle de annars bli?" frågar sig etnologen Marie Nordberg retoriskt (2007: 38).

BERÄTTARTEMAN

Vid återsamlingen på Mittuniversitet efter praktikperioden ute på skolorna berättade lärarstudenterna om sina erfarenheter. Berättelserna hade ett återkommande tema. Det handlade om den tid och det utrymme som pojkarna krävde och fick i klassrummet till skillnad från flickorna. Men lärarstudenterna var samtidigt fångade i en bild av pojkarnas svårigheter. Det var synd om dem, särskilt som de var hänvisade till en miljö med kvinnliga lärare, ansåg några. Och det var orättvist att lärarna placerade flickor som "stötdämpare" intill de stökiga pojkarna. I båda fallen var det flickor som skulle ändra på sig, medan ingen begärde något av pojkarna. Förlorarna blev paradoxalt nog de stökiga pojkarna, som inte kunde uppföra sig, och ingen krävde att de skulle göra sitt bästa. (intervju i grupp 2007-05-07, Nielsen 2010: 35-60)

Studenterna kunde möjligen reagera över den vanliga uppfattningen att pojkar förväntades vara bråkiga och flickor ordentliga. Möjligen reflekterade lärarkandidaterna över problemet att så många talade om detta, och att det verkade vara ett oföränderligt tankegod, som gick ut på att "alla vet hur det är"? (intervju i grupp 2007-05-07)

För sin examensuppgift våren 2006 gjorde lärarstudenten Marie Forsberg Lindgren en empirisk studie på ett högstadium och mätte den faktiska tid som tonårspojkar och flickor fick i klassrummen. Det visade sig att pojkarna fick mest tid. Lärarna var väl medvetna om problemet. De förklarade detta med att det var lätt att falla tillbaka i invanda hjulspår när något inträffade oförberett. (Forsberg Lindgren 2006)

KONSEKVENSER

Eleverna insåg själva att det fanns stökiga flickor och stökiga pojkar. Men de accepterade att bli störda av sina jämnåriga. I vuxenvärlden uppfattades problemet på ett annat sätt. Flickor som inte motsvarade förväntningarna var särskilt svåra att hantera. Lärarstudenterna berättade i sina skriftliga redogörelser om sina lokala handledare som ständigt pekade ut de störande pojkarna. Ett

exempel var den kvinnliga lärarstudenten som upptäckte att en pojke alltid fick skulden av sin manlige klasslärare för något som låg utanför ordningen, fast han inte gjort något. Hon vågade påtala saken och läraren tog det till sig.

En annan lärarstudent såg hur den kvinnliga läraren hackade på en pojke, trots att en viss flicka var ett mycket värre störningsmoment i klassen, enligt hennes egen uppfattning. Det vanliga temat var annars att de utagerande tonårsflickorna problematiserades av lärarna. Säkert berodde det på att de störande flickorna bröt mot normen och att lärarna saknade beredskap att ta hand om deras beteenden (intervju i grupp 2007-0507, Cornelius 2003; Herrström 2006, Nielsen 2010). Det var möjligt att föräldrar och lärarstudenter hade mer förståelse för de utagerande flickorna än lärarna.

Det är lätt att identifiera snälla flickor som 'vanliga barn, lätta att handskas med', sådana som 'jag, deras kvinnliga lärare'. Eftersom sådana flickor inte kräver någon större uppmärksamhet blir de lätt förbisedda som just vanliga flickor, antagligen väldigt lika sina lärare som dessa en gång var. Samtidigt styrs pojkarna allt närmare mot den kliché av svårhanterliga pojkar som anses problematisk. Att vara vanlig betyder inte att vara normerande, inte heller är det majoriteten som bestämmer hur flickor och pojkar ska uppfattas, så vilken sort ska betraktas som de vanliga barnen? Det ligger nära till hands att tro att flickor skulle vara 'de vanliga barnen', de som har lov att betraktas som just barn, medan pojkar då blir till 'problembarn' tillsammans med sådana flickor som inte passar in i schablonen 'snäll flicka'. Det övergripande antalet snälla, ordentliga pojkar har ingenting att skaffa med schablonen. Det är tvärtom de "coola killarna" som uppfyller den och de är inte ordentliga elever men de är dominanta.

Jag ställde frågan till gruppen lärarstudenter 2007, vilken sorts barn som tilläts vara "bara barn"? Svaret kom blixtnabbt: "Pojkarna! – Flickorna är hjälpredor." (fokusgruppintervju 2007-05-07) De är små upplagor av kvinnliga "fröknar" och mammor. Flickorna är bara vanliga människor, liksom de flesta lärare idag. Som grupp är de feminiserade, kvinnligt kön har gjorts åt dem, kollektivt, medan enskilda pojkar får vara barn med den frihet begreppet rymmer. De tillskrevs egenskaper som "manliga barn" som kunde bryta skolans regler och komma undan med det, för att tolka lärarstudenternas berättelser.

En tolkning kan vara att pojkarna i de lägre åldrarna uppmuntras att vara barnsliga av de vuxna. Etnologen Göran Nygren (2007: 113-119) visar att så tänker och agerar högpresterande pojkar även senare i skolåldern. Av flickor kan vuxna begära att de gör sitt bästa, därför att de är av samma sort som sina kvinnliga lärare. Paradoxen är att vuxna ser gruppen och inte individerna, eftersom könsordningen styr vanan, medan unisex-begreppet "barn" skymmer sikten för de olika förhållningssätten

till flickor och pojkar. De äldre generationerna ställer från början helt olika krav på flickor och pojkar visar Heidi Carlerby i sin avhandling (2012). Adams and Coltrane (2005) argumenterar för att vuxna lär pojkar att skilja ut sig från flickorna på hem- och familjeområdet. Pojkarna får lära sig att bli vad som helst, bara inte flickor. Det verkar som om pojkarna försöker skapa en maskulinitet i motsättning till det som anses kvinnligt, som om de uppmanas att inte bli feminina.

LÄRARSTUDENTER MÖTER VERKLIGHETEN

Den könsneutrala etiketten ”barn” skymmer sikten för att föreställningar om kön som påförs pojkar och flickor

redan i förskolan. En slutsats som jag drar efter samtalen med lärarstudenterna var att de sällan accepterade skolmiljön. Observationsuppgifterna gav resultat. De blev mer analytiska i sitt seende, och började upptäcka de segregera strukturer i skolans vardag.

En lärarstudent hade observerat en lärare, som noga poängterade vikten av att alla lär sig ta eget ansvar. I nästa ögonblick beordrade han flickorna att hjälpa pojkarna med att städa bänken. Men det började med att läraren, i god demokratisk ordning, frågade klassen hur den ville göra och hörde bara pojkarnas svar – medan flickorna blev överröstade. Då noterade lärarstudenten i sin skriftliga redogörelse: ”Jag vill bli en lärare som varje dag kämpar med att lyssna lika mycket på snälla flickor som på högljudda pojkar.”

REFERENSER

- Adams, Michele & Scott Coltrane 2005. Boys and Men in Families: The Domestic Production of Gender, Power and Privilege. I *Handbook of Studies on Men & Masculinities*. Michael S. Thousand Kimmel, Jeff Hearn & R. W. Connell (red.). Oaks, London, New Dehli: SAGE Publications.
- Carlerby, Heidi 2012. *Health and Social Determinants Among Boys and Girls in Sweden: focusing on parental background*. Sundsvall: Dep. Of Health Sciences, Mittuniversitetet. (Diss)
- Cornelius, Jeannette 2003. *Genus i skolan i teori och praktik*. Härnösand: Mitthögskolan, Lärarutbildning, examensarbete.
- Forsberg Lindgren, Marie 2006. *Jämställdhet i klassrummet – Myt eller verklighet?* En analys av observationer i klassrum på högstadiet. Härnösand: Mitthögskolan, Lärarutbildning, examensarbete.
- Hellman, Anette 2005. Förskolebarns konstruktion av maskuliniteter. I *Manlighet i fokus: en bok om manliga pedagoger, pojkar, och maskulinitetsskapande i förskola och skola*. Marie Nordberg (red.). Stockholm: Liber.
- Hellman, Anette 2010. Kan Batman vara rosa? Förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. (Diss)
- Herrström, Christina 2006. Tusen gånger starkare. Stockholm: Bonnier Carlsen.
- Nielsen, Anneli 2010. Flickor i skolsvårigheter. I En bok om Flickor och flickforskning. Anna-Karin Frih & Eva Söderberg (red.). Lund: Studentlitteratur.
- Ljungström, Åsa 2007a. Lärarstuderande ser genus: Kulturanalytiska reflektioner över gruppbeteckning och könsskillnad. I *Genusmaraton 2007: Mittsveriges genusforskare på frammarsch*. Siv Fahlgren och Britt-Marie Thurén (red.). Östersund: Mittuniversitetet.
- Ljungström, Åsa 2007b. Idealläraren som vision: En personlig betraktelse. I *Kulturnavigering i skolan*. Gösta Arvastson och Billy Ehn (red.). Malmö: Gleerups.
- Nordberg, Marie 2007. Vad skulle hända om pojkar inte blev pojkar? I *Kulturnavigering i skolan*. Gösta Arvastson och Billy Ehn (red.). Malmö: Gleerups.
- Nygren, Göran 2007. Framgångsrika elever. I *Kulturnavigering i skolan*. Gösta Arvastson och Billy Ehn (red.). Malmö: Gleerups.
- Nygren, Göran 2009. Barnens och kamratkulturens betydelse för skolframgång: Etnologiska perspektiv på utbildning. I *Skolvardag och framtidsambitioner*. Birgitta Meurling & Göran Nygren (red.). Uppsala: Rapportserie Forum för skolan, Uppsala universitet.
- Runfors, Ann 2003. *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar*. Stockholm: Prisma. (Diss)

FÖRFATTARPRESANTATION

Åsa Ljungström, fil dr i etnologi vid Uppsala universitet, docent, har varit universitetslektor i etnologi vid Mittuniversitetet.